

ÖNAZONOSSÁG ÉS TAGOLTSÁG

ELEMZÉSEK
A KULTURÁLIS
MEGOSZTOTSÁGRÓL

ÉVKÖNYV
2011–2012

A kötet megjelenését támogatta:

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

Szerkesztette:

BÁRDI NÁNDOR és TÓTH ÁGNES

© MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2013

© Szerzők, szerkesztők, 2013

ISBN 978-963-446-686-4

ISSN 1588-8525

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Tóth Magdaléna

A borítóterv Láng András munkája

Tördelte: Nagy Erika

Nyomta az Argumentum Kiadó Nyomdaüzeme

Regionalizmus Ukrajnában

Az ország Alkotmánya (1996) kimondja, hogy Ukrajna unitárius állam, területe egy és oszthatatlan. A szöveg utal az ország regionális tagoltságára, amelyet történelmi, gazdasági, ökológiai, földrajzi, demográfiai sajátosságok, etnikai és kulturális hagyományok körvonalaznak.¹ A regionalizmus ilyen szintű említése összefügg azzal, hogy az állam mai területe hosszú történelmi folyamat eredményeként alakult ki. Ennek során olyan területek kapcsolódtak egybe, amelyek korábban nemcsak hogy más-más államokhoz, hanem más-más társadalmi-kulturális rendszerekhez tartoztak. Ugyanakkor a történelmi gyökerű, hagyományokon alapuló regionalizmus nem tükröződik vissza az ország közigazgatásában. Mindazonáltal ezt a tagoltságot őrzi a köztudat, számolnak vele a társadalom- és bölcsészettudományok művelői, és a napi politika, sőt a hétköznapi szemlélődő számára is megtapasztalható.

Bár a régió térben és időben változó fogalom, nincs egyetlen meghatározás, amely minden esetben érvényes lenne, mégis a regionális tagoltsággal kapcsolatban alapvetően külső és belső történetről beszélhetünk.

A külső történeti megközelítés alapkérdése, hogy hová helyezzük el Ukrajnát Európában. Az Európa-fogalom jelentéstartalma a 19. század óta általánosan elfogadott, a térfelosztás azonban folyamatosan változott.² A Kelet- és Nyugat-Európa, Közép-Európa, Köztes-Európa, Kelet-Közép-Európa nemcsak a birodalmakhoz, államközösségekhez való tartozás mentén volt megfogható, hanem éppen az ezektől való elkülönülés szándéka is befolyásolta azt, hogy az adott időszakban ki, milyen szempontból melyik országot vagy térséget hová sorolta. Mivel azonban 1991-et megelőzően Ukrajna nem rendelkezett önálló államisággal,

¹ „132. Cikkely. Ukrajna területi berendezkedésének alapja az állam területének egysége és oszthatatlansága, [...] a régiók egyensúlyi helyzete és szociális-gazdasági fejlődése, tekintetbe véve történelmi, gazdasági, ökológiai, földrajzi és demográfiai sajátosságait, etnikai és kulturális hagyományait.” Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, №30, ст. 141.

² Az európai regionalizmus kérdéseiről lásd: Probáld-Szabó 2005: 159–170. Közép- és Kelet-Európa külső határaival, belső tagoltságával kapcsolatos vitákról: Romsics 1997: 43–47.

ezért az európai térfelosztás szempontjából betöltött szerepe is csak az utóbbi két évtizedben vált értékelte szemponttá. Norman Davies 1996-os könyvében az elsők között helyezte el Ukrajnát az európai történeti folyamatokban, nem Nyugat-Európával azonosította Európa történetét, hanem egész Európáról írt.³ Hasonló módon közelítette meg az ukrán történelmet az 1991-ben létrejött lengyelországi Közép-Kelet-Európa Intézet, melynek alapvető célkitűzése, hogy a Balti-, az Adriai és a Fekete-tenger által határolt térség, George Kloczowski kifejezésével élve a „fiatalabb Európa” is hozzáadódjon az Európáról való tudásunkhoz.⁴ A magyarországi tudományosság Ukrajnát elsősorban az orosz világ, a posztszovjet térség vagy a FÁK országok témakörében láttatja, illetve a kisebbségkutatás, valamint a Kárpát-medencére kiterjedő földrajzi, etnográfiai stb. kutatások szempontjából a határ menti régió, Kárpátalja számíthat elsősorban figyelemre.

Az alábbiakban a regionalizmus sokrétű belső történetének csak egyes szempontjait vizsgáljuk. Ezek a közigazgatás története és területi alapjai, a nagyrégiók kialakítása és funkciója, a gazdasági szempontú regionalizáció és a történeti régiók.

Közigazgatás

Az ukránok 1991 előtt nem rendelkeztek önálló államisággal. Saját történetírásuk az önálló államiságra törekvés sikeres előtörténeteként az 1918–1920-as polgárháborús időszakot, valamint az 1939-es kárpátaljai (korabeli szóhasználat: kárpáti) ukrán államkezdeményt tekinti. A mai Ukrajna területe, a történelem során szétdarabolva, sokféle államhoz tartozott, éppen ezért a közigazgatási hagyományok is eltérőek az egyes régiókban. A határok a szovjet időszakban váltak véglegessé, így ennek a rendszernek az uniformizáló hatása konzerválódott az államfordulat időszakára, és mint látni fogjuk, örökítődött tovább.

1922-ben megalakult a Szovjetunió (Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége), melynek egyik tagköztársasága az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság (1937-től: Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság /Ukrán SZSZK/). Az Ukrán SZSZK közigazgatása tovább vitte a cári birodalom időszakának kormányzásait [губернія], majd az évtized közepétől ezeket felváltották a gazdasági övezetek szerint kialakított körzetek [округ], végül az 1930-as évek elejétől megjelentek a megyék [область], amit tükörfordításban „terület”-ként szoktunk emlegetni. A 2. világháború alatti német megszállás felszámolása után gyors visszarendeződés következett be. Az 1991-ben függetlenné váló Ukrajna nem változtatott az örökölt megyei rendszeren, amit az ország 1996-os Alkotmánya is megerősített. A IX. fejezet 133. cikkelye szerinti közigazgatási egységek: a Krimi Autonóm Köztársaság

³ Magyarul lásd: Norman 2002.

⁴ Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. <http://www.iesw.lublin.pl/> (2012-01-11)

(Krími AK), a megyék, a járások és a különböző szintű települések. A megyéket gyakran nevezik régióknak, így jár el többek között az Állami Statisztikai Bizottság is.

1. táblázat. Közigazgatási egységek („régiók”) Ukrajnában (2011)⁵

		<i>Járások</i>	<i>Városok</i>	<i>Városi típusú községek</i>	<i>Községek</i>
Krími Autonóm Köztársaság		14	16	56	948
Megyék	Cserkaszi	20	16	15	824
	Csernyihiv	22	16	29	1483
	Csernyivci	11	11	8	398
	Dnyipropetrovszk	22	20	46	1435
	Doneck	18	52	131	1118
	Harkiv	27	17	61	1680
	Herszon	18	9	31	658
	Hmelnickij	20	13	24	1414
	Ivano-Frankivszk	14	15	24	765
	Kárpátalja	13	11	19	579
	Kijev	25	26	30	1126
	Kirovohrad	21	12	27	998
	Lemberg	20	44	34	1850
	Luhanszk	18	37	109	782
	Mikolajiv	19	9	17	894
	Odesza	26	19	33	1125
	Poltava	25	15	21	1814
	Rivne	16	11	16	1000
	Szumi	18	15	20	1466
	Ternopil	17	18	17	1023
	Vinnica	27	18	29	1466
	Voliny	16	11	22	1054
	Zaporizsja	20	14	22	915
	Zsitomir	23	11	43	1613
Kijev		–	1	–	–
Szevasztopol (városi tanács)		–	2	1	29
Ukrajna		490	459	885	28457

Sajátos helye van Ukrajna közigazgatási egységei között a Krími Autonóm Köztársaságnak. Az ország tizenöt fejezetből álló alkotmányának egy teljes fejezete,

⁵ Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1 січня 2011 року. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/ds/ator/ator2011_u.htm (2012-01-11)

a X. foglalkozik ezzel.⁶ Eszerint a Krími Autonóm Köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen része (134. cikkely), saját alkotmánya, kormánya és parlamentje van, melyek azonban nem hozhatnak az ország alkotmányával ellentétes döntéseket.

A Krími Autonóm Köztársaság saját alkotmánya (1998)⁷ I. fejezetének 1. cikkelye megismétli az ország alkotmányának azt a kitételét, hogy az autonóm köztársaság Ukrajna elidegeníthetetlen része (vö. 134. cikkely), a 2. cikkelyben pedig megfogalmazza, hogy az autonóm köztársaság jogi státusa Ukrajna Alkotmányán alapszik. Ezzel tulajdonképpen ez a dokumentum is megkerüli az autonómia típusának konkrét meghatározását. A 3. cikkely sorolja fel az autonóm köztársaság alapvető elveit: néphatalom, a jog elsőbbsége, alkotmányosság, az emberi és állampolgári jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása és biztosítása, törvényesség, választhatóság, kollegialitás, átláthatóság, az autonóm köztársaság és Ukrajna összállami érdekeinek összehangolása; valamint az alapvető garanciákat: jogi, szervezeti, pénzügyi, vagyoni, erőforrásokra vonatkozó önállóság; az autonóm köztársaság státusának, jogköreinek, tulajdonjogainak állam garanciája, bírósági védelme.

A státus meghatározásának körülményessége nyilvánvalóan összefüggésben van az előzményekkel. A szovjet időszakban az ország területe tagköztársaságokból tevődött össze, melyek száma időről időre változott, megalakulásakor négy, a felbomlás pillanatában tizenöt tagköztársaságból állt. A nagyobb kiterjedésű tagköztársaságokban a megyei rendszer volt érvényben, ez alól kivételt képezett a kisebb területi kiterjedésű három balti, valamint a moldáv és az örmény tagköztársaság. Ezenkívül az orosz tagköztársaságnak nagyobb területi egységei, úgynevezett országrészei, ezen belül nemzetiségi járásai voltak, illetve az OSZFSZK (Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság), az Azerbajdzsán, a Grúz, a Tadzsik, az Ukrán, az Üzbég SZSZK területén belül autonóm tagköztársaságokat is létrehoztak.⁸ A Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság az OSZFSZK-hoz tartozó közigazgatási terület volt 1945-ig, amikor a lakosság többségét adó krími tatárokat erőszakosan kitelepítették a félszigetről, ezzel egyidejűleg az autonóm tagköztársaság státust megszüntették, ez is az orosz tagköztársaság egyik megyéje lett 1954-ig, amikor – az 1654-es perejaszlavi szerződés megkötésének 300. évfordulóján – az Ukrán SZSZK-hoz csatolták. A perejaszlavi szerződés a Bohdan Hmelnickij-féle Lengyelországgal szembeni függetlenségi

⁶ „Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України [...]”. Конституція України від 28.06.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, №30, ст. 141.

⁷ Конституція Автономної Республіки Крим. <http://www.rada.crimea.ua/bases-of-activity/konstituciya-ARK> (2012-01-12)

⁸ Ennek részletes kifejtésére itt nincs mód, mert akárcsak a tagköztársaságok, az autonóm köztársaságok, országrészek és járások is időben és térben változó képet mutattak a Szovjetunió fennállása idején.

háborúnak az az állomása, amelynek interpretálása mind a mai napig vitákra ad okot. A semleges meghatározás szerint a megállapodás tisztázta a viszonyt a kozák hadak és a moszkvai állam között. A tényleges következmény az volt, hogy a korábban lengyel területek orosz fennhatóság alá kerültek. A tényt a szovjet történettudomány az „újraegyesítés” szakkifejezéssel interpretálta, amit a későbbi korok területgyarapodásaira is érvényesítettek. A jelenkori ukrán történetírás a kozák időszzakkal kapcsolatban a fogalmat vitatja – mivel ukrán etnikai területet egyik idegen államtól egy másik idegen államhoz csatoltak; viszont más a helyzet, amikor értelmezésükben ukrán etnikai területek összekapcsolásáról van szó (lásd Kárpátalja példáját).

1991-ben, még Ukrajna függetlenedése előtt, a Krím ismét autonóm köztársasággá vált az Ukrán SZSZK keretén belül. Ezt a státusát megőrizte a függetlenedés után is, bár hosszú csatározás folyt Kijev és Szimferopol között a krími autonómia jellegéről a külön krími alkotmány 1998 decemberében történt elfogadásáig. „Az ukrán kormány, a belföldi és a külföldi megfigyelők egy része az alkotmány jóváhagyását úgy kommentálta, hogy ezzel megoldották a »krími problémát« – elejét vették a Krím elszakadását célzó orosz szeparatista törekvéseknek azzal, hogy megerősítették a félszigetnek mint Ukrajna szerves részének státusát, ugyanakkor több kérdésben önálló döntési jogkörrel ruházták fel a régiót. Azonban sem Kijev, sem Szimferopol nem lehetett maradéktalanul elégedett a végre megkötött kompromisszummal, mert az alkotmány teljes mértékben ignorálja a több mint 260 ezer krími tatár érdekeit, akik számára a megelőző évtizedben tették lehetővé a visszatelepedést a közel fél évszázaddal korábban bekövetkezett deportálás után, s immár a félsziget 2,5 milliós, zömében orosz lakosságának 12%-át teszik ki.”⁹

A képlet tehát viszonylag egyszerű: az ország és az autonóm köztársaság alkotmányának homályossága a terület jogi státusának közelebbi meghatározását illetően abból fakad, hogy az elsődleges cél a „szeparatizmus” megakadályozása volt, ily módon beszélhetünk területi autonómiáról, nem pedig valamely etnikai közösségnek nyújtott engedményről. „Az orosz közösség domináns helyzete a formálisan nemzetek feletti autonómiát sajátos, orosz alapú identitás előretolt bástyájává tette.”¹⁰

Az autonómia fogalmát először az ukrainai nemzeti kisebbségekről szóló törvényben (1992) találjuk meg, melynek 6. cikkelye kimondja: „Az állam szavatolja a nemzeti kisebbségek számára a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot”, ami a szöveg szerint azt jelenti, hogy használhatja anyanyelvét, anyanyelvén tanulhat és elsajátíthatja anyanyelvét, megőrizheti és gyarapíthatja nemzeti kulturális hagyományait, használhatja nemzeti jelképeit, méltathatja nemzeti ünnepeit,

⁹ Sevel 2009: 365.

¹⁰ Хароша 2008: 168.

gyakorolhatja vallását, szabadon kielégítheti szépirodalomra, művészetekre, a médiára vonatkozó igényeit.¹¹

A több évszázados széttagoztság, regionális különfejlődés után létrejövő független ukrán államban érzékeny terület az autonómia kérdése. Az 1990-es évek elején a kérdés népszavazással történő eldöntésétől a nyílt szeparatizmusig, vagy annak nyilvánított próbálkozásokig többféle kísérlet történt.¹² Fontos hangsúlyozni, hogy nyilvánvalóan nem tehető és nem is teszünk egyenlőséget az autonómia és a szeparatizmus fogalma közé, a kérdés ukrainiai megítélésében azonban a két fogalom azonosítása nem példa nélküli a szakmapolitikai megközelítésekben sem. Autonóm járás tervét megfogalmazták a kárpátaljai magyarok és a kárpátaljai románok is, autonóm területben gondolkodtak a krími oroszok. Az elszakadási törekvésre pedig a bukovinai románok és bizonyos esetekben a kárpátaljai ruszinok tekintetében lehet példát felhozni.¹³ Az autonómia kifejezés törvénybe foglalása azonban mégiscsak megtörtént, mégpedig a Krim esetében, de amint láttuk, nem etnikai-nemzeti önkormányzati tartalommal.

Makrorégiók és gazdasági térségek

Bár az ukrán szakirodalomban is a makrorégió fogalmát használják, ez megtévesztő abból a szempontból, hogy Ukrajnában az EU-ban bevett makrorégiók hivatalosan nincsenek kijelölve, ezért feltételeken nagyrégiókról beszélhetünk, különös

¹¹ Закон України Про національні меншини в Україні. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, №36.

¹² Az autonómia nem szükségképpen kapcsolódik a nemzeti és etnikai kisebbségek kérdéséhez. Az autonómia formái igen különbözőek lehetnek: ilyen a városok és falvak helyi autonómiája, az egyetemek tudományos autonómiája stb. (Brunner–Küpper 2002: 11–36.) A települések helyi autonómiájának kérdéseivel foglalkozik az önkormányzatokról szóló törvény (Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України*, 1997, №24.). 1991-ben helyi népszavazás alapján az Odesza megyei Bolgradskiy járásban a bolgárok és a gagauzok, a kárpátaljai Beregszászi járásban pedig a magyarok szavaztak nemzetiségi autonóm kerület létrehozásáról, azonban a hatalom ezt teljes mértékben figyelmen kívül hagyta. Az orosz kisebbség a kulturális autonómiához való jogait hangoztatja, különös tekintettel a nyelvi jogokra. A kisebbségek érdekérvényesítésének sajátos terepét jelentették az önkormányzatok, ahová a kompakt módon élő etnikumok juttatták be képviselőiket nagy számban. Ez a helyzet a magyarok esetében, különösen a kárpátaljai Beregszászi járásban, a románok esetében Bukovinában, a bolgárok esetében Odesza megye Bolgradskiy járásában. (Stepanenko 2001: 315.) Az 1990-es évek papíron kezelt magyar autonómiatervezete Gulácsi Géza (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) nevéhez fűződik. A koncepció az önálló oktatási rendszer és az etnikai alapú kulturális autonómia felől közelítette meg a kérdést. (Gulácsi 1998.). Ezenkívül az ukrán parlamentben az előkészítésig, parlamenti bizottsági tárgyalásig jutott három autonómiatervezet, melyeket parlamenti képviselők nyújtottak be: Nver Mhitarjan 2003-ban, Gajdos István 2005-ben, Vaszil Hara 2006-ban. Lásd az ukrán Legfelsőbb Tanács honlapján: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index> (2012-01-16)

¹³ Vö.: Лойко 2005.

tekintettel arra, hogy nem is egységes a tagolás, hanem többféle modell létezik. A magyar szakirodalom idézi például az öt- és hétrégiós modellt,¹⁴ de a kérdés ennél összetettebb, és mind a mai napig nem lezárt. A történelmi, politikai, kulturális jellemzőket is leképező nagyrégiók modelljeinek száma három és tizenegy között változik, ezek közül a négyrégios a legelterjedtebb. Ezt használják szociológiai és politológiai elemzésekhez, mivel területe alapvetően egybeesik a parlamenti és elnökválasztások földrajzi-szavazóköri területfelosztásával. Az ehhez a tagoláshoz tartozó nagyrégiók markáns arculattal, közös meghatározó jegyekkel bírnak.

2. táblázat. Ukrajna makrorégiói – négyes modell

<i>Makrorégiók</i>	<i>Megyék</i>
Központi	Cserkaszi, Csernyihiv, Hmelnickij, Kijev (Kijev várossal együtt), Kirovohrad, Poltava, Szumi, Vinnica, Zsitomir
Nyugati	Csernyivci, Ivano-Frankivszk, Kárpátalja, Lemberg, Rivne, Ternopil, Voliny
Keleti	Doneck, Harkiv, Luhanszk
Déli	Dnyipropetrovszk, Herszon, Mikolajiv, Odesza, Zaporizsja és a Krími Autonóm Köztársaság

Az állandóság hiánya, a változások összefüggésben vannak azzal, hogy, mint már említettük, nincs hivatalos nagyrégiós felosztás, és az újabb és újabb kihívások a homogénnek semmiképp sem tekinthető ország belső térképének az adott tudományterület vagy problémahalmaz alapvető kérdéseit figyelembe vevő újrarajzolását indukálják.

3. táblázat. Szociális-gazdasági makrorégiók – hatos modell¹⁵

<i>Makrorégió</i>	<i>A makrorégió központja</i>	<i>Hozzá tartozó megyék</i>
Központi	Kijev	Vinnica, Zsitomir, Kijev, Hmelnickij, Cserkaszi, Csernyihiv
Donecki	Doneck	Doneck, Luhanszk
Nyugati	Lemberg	Voliny, Kárpátalja, Ivano-Frankivszk, Lemberg, Rivne, Ternopil, Csernyivci
Dnyeper-melléki	Dnyipropetrovszk	Dnyipropetrovszk, Zaporizsja, Kirovohrad
Fekete-tenger melléki	Odesza	Mikolajiv, Odesza, Herszon, Krími AK
Harkivi	Harkiv	Szumi, Poltava, Harkiv

A szociális-gazdasági szempontú tagolást megjelenítő makrorégiók mellett történnek kísérletek olyan modell megalkotására, amely a költségvetési egyenlőtlen-

¹⁴ Baranyi (szerk.) 2009: 62.

¹⁵ Vö.: Паламарчук М. – Паламарчук О. 1998.

ségekkel kapcsolatos kihívásokra igyekszik választ adni. Az, hogy a makrorégiók meghatározása sokféle szempont szerint lehetséges, és ezek a szempontok nem fedik egymást, a törésvonalak sokrétűségét jelzik. Többek között ebből fakad az állam egységesítő, homogenizáló törekvése.

4. táblázat. A helyi költségvetések bevételi és kiadása oldala (2010)¹⁶

<i>Megyék</i>	<i>A helyi költségvetések egy főre jutó bevételei (hrivnya)</i>	<i>A helyi költségvetések egy főre jutó kiadásai (hrivnya)</i>	<i>A helyi költségvetések bevételeinek és kiadásainak együtthatója</i>
Csernyihiv	904	3176	0,28
Harkiv	821	2965	0,28
Rivne	788	2785	0,28
Hmelnickij	953	3066	0,31
Zaporizsjá	936	3002	0,31
Odesza	1011	3072	0,33
Vinnica	1016	2921	0,35
Terнопil	1019	2803	0,36
Cserkaszi	1029	2772	0,37
Doneck	1060	2887	0,37
Zsitomir	1027	2758	0,37
Kárpátalja	1094	2828	0,39
Kirovohrad	1183	2809	0,42
Poltava	1150	2674	0,43
Lemberg	1263	2844	0,44
Voliny	1730	3391	0,51
Kijev	1282	2458	0,52
Szumi	1424	2664	0,53
Luhanszk	1545	2861	0,54
Mikolajiv	1537	2866	0,54
Herszon	1619	2873	0,56
Ivano-Frankivszk	1681	2987	0,56
Dnyipropetrovsk	1713	2610	0,66
Csernyivci	1890	2809	0,67
Kijev város	4757	3508	1,36
Szevasztopol város	1952	2964	0,66
Krími AK	1874	3291	0,57
Ukrajnai átlag	1575	2888	0,55

¹⁶ Фролов 2010: 413.

Az állam arra törekszik, hogy az egyes régiók pénzügyi autonómiát élvezzenek, azonban jelen feltételek mellett, melyeket a fenti táblázat is tükröz – a megyék saját bevételeikből a kiadásoknak csak egy részét, esetleg töredékét képesek fedezni –, ez nem reális. A szakértők itt is szükségesnek tartják a makrorégiók kialakítását, mégpedig finansiális tényezők alapján meghatározva.

5. táblázat. Helyi költségvetési makrorégiók – kilences modell¹⁷

<i>Makrorégió</i>	<i>Központi megye</i>	<i>Megyék</i>
Krími AK	Szevasztopol (város)	Krími AK, Szevasztopol város
Fővárosi	Kijev	Kijev, Cserkaszi, Csernyihiv, Kijev város
Nyugati	Lemberg	Lemberg, Voliny, Rivne, Ternopil
Kárpáti	Ivano-Frankivszk	Ivano-Frankivszk, Csernyivci, Kárpátalja
Szlobodai	Harkiv	Harkiv, Szumi, Poltava
Donbász	Doneck	Doneck, Luhanszk
Dnyeperi	Dnyipropetrovszk	Dnyipropetrovszk, Zaporizsja
Központi	Zsitomir	Zsitomir, Vinnica, Hmelnickij, Kirovohrad
Fekete-tenger melléki	Odesza	Odesza, Mikolajiv, Herszon

A gazdasági regionalizáció tekintetében a szabad (különleges) gazdasági övezetek (CEZ¹⁸), a kiemelt fejlesztési területek (TIIP¹⁹) és az eurorégiók érdemelnek elsősorban figyelmet, melyek létrehozását az motiválta, hogy a gazdaságirányítás súlypontját levigyük a régiók szintjére, fokozzák a régiók önállóságát, elősegítsék a regionális fejlődést, javítsák a beruházási kedvet.

A szabad gazdasági övezetek (11) és a kiemelt fejlesztési területek (több mint 70) virágzásának időszaka a 2000-es évek első felére esett, majd a 2005-ös költségvetés módosításáról szóló, 2005 márciusában elfogadott törvénnyel felszámolták ezeknek a gazdasági régióknak a legfőbb vonzerejét jelentő kedvezményes adózás lehetőségét, elsősorban átláthatatlanságra, adózási visszaélésekre hivatkozva. A 2005 előtt létrehozott intézmények azonban ma is léteznek, az általuk vonzott beruházások aránya az adott közigazgatási egységeken belül, a 2009-es adatok szerint, csökkenő sorrendben: Doneck megyében 58,8%, a Krímen 9,8%, Kárpátalján 9,7%, Lemberg megyében 8,6%, Harkiv megyében 3,7%, Zsitomir megyében 2,8%, Mikolajiv megyében 1,9%, Odesza megyében 1,7%, Voliny megyében 1,2%, Kijev megyében 1,0%, Csernyihiv megyében 0,5%, Luhanszk megyében pedig 0,3%.²⁰ 2009-ben Kárpátalján 773 külföldi tőkéjű vállalat működött.

¹⁷ Uo. 416.

¹⁸ Спеціальна економічна зона.

¹⁹ Території пріоритетного розвитку.

²⁰ Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (CEZ і TIIP). Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. <http://www.niss.gov.ua/articles>

Ugyanekkor a Kárpátalja Különleges Gazdasági Övezet területén tevékenykedő 16 vállalat 201,9 millió USD működő tőkével rendelkezett, ebből 67,6 millió USD (33,5%) volt a külföldi beruházás. Mindazonáltal tapasztalhatók a 2005-ös kormánydöntés negatív következményei.²¹ A kiemelt fejlesztési területek esetében éreztette hatását a világgazdasági válság is.

6. táblázat. A kiemelt fejlesztési területek keretében Kárpátalján megvalósuló külföldi beruházások a beruházó országok szerint, ezer USD (2009)²²

	<i>Projekt előirányzat</i>	<i>A projekt elindulása óta eszközölt befektetés</i>	<i>Ebből 2009-ben</i>	<i>A teljes projekthez viszonyított arány (%)</i>
Európa (összes)	165 874	39 298	673	23,7
Lengyelország	2 6441	26 606	–	100,6
Szlovákia	1 158	1 137	–	98,2
Magyarország	135 275	8 555	–	6,3
Svájc	3 000	3 000	673	100,0
FÁK országok (összes)	96	96	–	100,0
Oroszország	96	96	–	100,0
<i>Összesen</i>	<i>165 970</i>	<i>39 394</i>	<i>673</i>	<i>23,7</i>

Fontos keretét adják a gazdasági regionalizációnak a határokon átnyúló euro-régiók. Ukrajnában jelenleg 9 eurorégió működik, érintve az összes szomszédos országot, ezek közül Magyarország és Szlovákia 1-1-ben, Lengyelország és Belarusz 2-2-ben, Románia és Moldova 3-3-ban, Oroszország pedig 4-ben vesz részt. Négy eurorégió EU-s tagországot is érint. A sorban az első a Kárpátok Euro-régió volt 1993-ban, melynek teljes területe mintegy 150 ezer km², 19 közigazgatási egységet érint, közte a következő ukrainai megyékkel: Kárpátalja, Lemberg, Ivano-Frankivszk és Csernyivci.

/271/ (2012-01-11); Вільні економічні зони в Україні. Урядовий портал. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6502922 (2012-01-11)

²¹ Lengyel–Zsulkanics 2010: 398–399.

²² Лізанець 2011: 195.

7. táblázat. Eurorégiók Ukrajnában²³

<i>Eurorégió</i>	<i>Létrehozás éve</i>	<i>Érintett országok (Ukrajnán kívül)</i>
Kárpátok [Carpathian]	1993	Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia
Bug [Bug]	1995	Lengyelország, Belarusz
Alsó Duna [Lower Danube]	1995	Moldova, Románia
Felső Prut [Superior Prut]	1995	Moldova, Románia
Dnyeper [Dnepr]	2003	Oroszország, Belarusz
Szlobozsanscsina [Slobozhanschina]	2003	Oroszország
Jaroslavna [Jaroslavna]	2007	Oroszország
Dnyeszter [Dnestr]	2007	Moldova
Donbász [Donbas]	2010	Oroszország

Nyilvánvalóan nem a gazdasági elemzés a célunk, csak arra kívántunk rámutatni, hogy a gazdasági régiók természete és elhelyezkedése tekintetében a közpolitika és az elemzők részéről is megnyilvánul a törekvés, illetve a szándék a gazdasági fejlettségi szintek kiegyenlítésére az egyes régiók tekintetében. Kárpátalja esetében például fentebb az etnikai alapú (közigazgatási) regionalizáció kilátástalanságára utaltunk, gazdasági tekintetben azonban az ukrainai lehetőségekhez képest az összes keretben megvan a formális lehetőség a részvételre és a fejlesztésre. Azonban a legfőbb állami érdek kivételével – az ország egységének megőrzése – minden szinten nagy ellenállást váltana ki, ha egy esetleges közigazgatási reform bármelyik makrorégiós modellt, gazdasági térfelosztást vagy ahhoz közeli állapotot próbálna rögzíteni, éppen a fentebb említett törésvonalakkal kapcsolatos problémahalmazok következtében.

Történeti régiók

A történeti régiók problémája rendkívül összetett. Még egyes iskolai történelem tankönyvek is külön, többoldalas mellékletben sorolják fel, illetve definiálják a tankönyvben feldolgozott időkzakkal kapcsolatos régiómegnevezéseket. Mind-ezen bonyodalmak áthidalására szolgál az ukrán etnikai területek összefoglaló körülírása, amelyet a mai Ukrajna összes történelmi-földrajzi régiójára vonatkoztatnak, kivéve a Krím-félszigetet. A kiindulópont Mihajlo Hruszevszkij 19. századi ukrán történész munkássága és iskolája. Eszerint önálló államiság hiányában

²³ Тетяна Гурневич – Ірина Мартиняк: Сучасні тенденції функціонування євро регіонів в Україні. http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011_r/24 (2012-01-11)

az ukrán nép történetét kell a kutatások középpontjába állítani. Ha a Kijevi Ruszt mint a keleti szlávság közös, tehát egy etnikum által nem kisajátítható államának tekintjük, az annak felbomlását követő évszázadok történései alapján megkíséreljük ezen szempont szerint összegezni a legelterjedtebb, négyes regionális modell történelmi, kulturális, szocializációs hátterét. A területi-regionális átalakulások igen hosszú sorából az irányjelző elemeket próbáljuk meg kiemelni.

A mai *nyugati régió* – Kárpátalja kivételével – a 13–14. századi Halicsi-Volinyi (lásd Galícia-Volhínia) Fejedelemség területe, amely lengyel és litván fennhatóság alá kerülve szűnik meg. Galícia területét (beleértve Észak-Bukovinát is) Lengyelország első felosztásakor, 1772-ben az osztrák császársághoz csatolják, majd a két világháború között ismét Lengyelországgé, és a Molotov–Ribbentrop-paktummal kerül véglegesen a Szovjetunióhoz. Volhínia Lengyelország harmadik felosztásakor (1795) lesz a cári Oroszország részévé.

A mai *középső régió* az ukrán történelem Kozák Hetmanátusként ismert korszakához köthető (1649–1782). Erről szól a már említett 1654-es perejaszlavi szerződés, illetve az 1667-es andruszovói békével immár vitán felül állandósul az új lengyel–oroszl határ a Dnyeper vonala mentén, megteremtve ezzel a hetmanátus örökében két új régiót, a Jobbparti („lengyel”) és Balparti („oroszl”) Ukrajnát. A Jobbparti Ukrajnát Lengyelország második felosztásakor, 1793-ban csatolták Oroszországhoz, s azon belül a Kis orosz Kormányzóság része lett.

A mai *keleti és déli régió* (vagy lásd még *délkeleti régió*, ebben az értelemben: hármas modell) – a Krím kivételével – az úgynevezett Vadmező (Дике поле) – a Fekete-tenger sztyeppés partvidéke (a kora középkori „Szkítia”) és Szabadföld (Слобожанщина) – a mai Ukrajna északkeleti területe, mindkettő határvidék („frontier”) volt.

Bár csak nagy vonalakban jeleztük a (makro)régiók történelmi alapjait, az egybetartozás hagyományát jól mutatja, s minden, ami úgy mond kilóg ebből a keretből, ellene hat például egy makroregionális alapú közigazgatási átrendezésnek, és megalapoz egy „hagyományos” különállást. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a nemzeti, etnikai, regionális identitásokat nem jellemzi az állandóság, sokkal inkább a kettősség vagy a pillanatnyi helyzethez kötöttség. Különösen sajnálatos az identitások érzelmi alapú megközelítése, amelynek helye van a tudományos kutatásokban is, bár az ellenkezőjére is vannak kiváló példák.²⁴ Arról sem feledkezhünk meg, hogy amit „nyugati makrorégióknak” akarunk látni, az legalább négyféle tér összefonódásából adódik: a 20. század elejéig a mindenkori magyar államhoz tartozó Kárpátalja, a galíciai–volhíniai területekből Volhínia soha nem került ki a szláv hatás alól (nem tartozott az osztrák birodalomhoz, ellentétben Galíciával), és merőben eltér egymástól Galícia és Bukovina arculata, a német

²⁴ Vö.: *Україна модерна* 2007; Дробижева – Головаха 2007; Нагорна 2008; stb.

kulturológus, Winfried Menninghaus szavaival: Galícia a Kelet legnyugatibb csücske, Bukovina pedig a Nyugat leginkább keleti csücske.²⁵

A jelenkori ukrán társadalom működését nem annyira az ideológiák határozzák meg, mint inkább a klánok, a regionális és a családi kapcsolatok. Ez az úgynevezett neopatrimonializmus, olyan atyáskodó klientúrahálózatok bonyolult szövetsége, melynek érdekei igen távol állnak a közösség valódi szükségleteitől. A politikai harc nem a gazdaság fejlesztésének stratégiáiról, a társadalmi szervezetek politikai vagy kulturális-ideológiai paramétereiről szól, hanem a források elosztásáról és a hatalomhoz való hozzáférésről. Konszolidációra ezen az alapon remény sincs – állapítja meg Larisza Nahorna. Szerinte az ukrán politikai (multietnikus) nemzet megteremtésének útja a folyamatos gazdasági, szociális és politikai fejlődés, amely ideológiai és nyelvi-kulturális téren a konfliktusforrások minimalizálását célozza. Azonban Ukrajnában ma a politikai nemzet fogalma csak absztrakció, amelynek éppúgy vannak lelkes hívei, mint ahogy nem kevésbé eltökélt ellenzői is. A szovjet hatalom univerzalista értékeinek lesöpprésével keletkező űrt az etnikai és regionális identitások töltötték ki, az államnak azonban nem volt koherens regionális politikája. A regionális identitások gyakrabban képezik a publicisztika, mint a tudományos kutatások tárgyát, éppen ezért nem véletlen a mítoszok és a sztereotípiák uralma. Az etnikai identitásnak az állameszme egyik pillérévé tételére tett kísérletek pedig a társadalom egy jelentős részét a regionális identitás felé fordították.²⁶ „A regionális identitás szintjét a regionális tér befogadása történelmi sajátosságainak bonyolult összefonódása, az etnikai színvonal, a terület urbanizáltsága, a kulturális hagyományok továbbörökítésének szintje határozza meg.”²⁷ Szociológiai felmérések tanúsága szerint Ukrajnában a lokális identitás országos és regionális szinten is erősebb, mint az ország egészéhez való tartozás érzése, a makrorégiók szintjén pedig – talán meglepő módon – a központi és a déli régióban erősebb.²⁸ Bár ez a tényező sem az egységet demonstrálja, egyet kell értenünk Serhy Yekelchyykkel abban, hogy az ukrán nemzetépítésben a nacionalizmust téves oroszellenességgént értelmezni, hanem sokkal inkább a hazafiságot jelenti.²⁹ Ez a fajta haza- és identitáskeresés továbbra is feladat.

²⁵ Idézi: Нагорна 2008: 158.

²⁶ Нагорна 2008: 43–57.

²⁷ Uo. 81.

²⁸ Uo. 82–83.

²⁹ Екельчик 2010: 13–14.

Irodalom

- Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. [A Kárpát-medence régiói 11.] Pécs–Budapest, MTA RKK–Dialóg Campus, 2009.
- Brunner, Georg–Küpper, Herber: European Options of Autonomy: a typology of autonomy models of minority self-governance. In: Gál Kinga (ed.): *Minority Governance in Europe*. Open Society Institute, Budapest, 2002. 11–36.
- Davies, Norman: *Európa története*. Budapest, Osiris, 2002. (Europica varietas)
- Gulácsi Géza: A kárpátaljai magyarság jogi helyzete és autonóm törekvései. In: [Csernicskó István et al.]: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. [Változó világ.] Ungvár, KMKSZ, 1998.
- Lengyel Mihajlo – Zsulkanics Nelja: Társadalmi gazdasági helyzet. In: Fedinec Csilla–Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- Probáld Ferenc–Szabó Pál: Európa térszerkezetének modelljei. In: Dövényi Zoltán–Schweitzer Ferenc (szerk.): *A földrajz dimenziói*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2005. 159–170.
- Romsics Ignác: Közép- és/vagy Kelet-Európa? *Rubicon*, 1997. 5–6. sz. 43–47.
- Sevel, Okszana: A krími tatár kérdés: politika, jogalkalmazás és retorika. In: Fedinec Csilla–Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása: 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Pozsony, Kalligram, 2009. 364–395. (Regio Könyvek)
- Stepanenko, Viktor: A State to Build, a Nation to Form: Ethno-Policy in Ukraine. In: Anna-Mária Bíró, Petra Kovács (eds.): *Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapest: LGI Managing Multiethnic Communities Project, 2001.
- Вільні економічні зони в Україні. Урядовий портал. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6502922 (2012-01-11)
- Гурневич, Тетяна – Мартиняк, Ірина: Сучасні тенденції функціонування євро-регіонів в Україні. http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011_r/24 (2012-01-11)
- Дробижева, Л.–Головаха, Е. (ред.): *Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации*. Киев–Москва, 2007.
- Екельчик, С.: *История Украины. Становление современной нации*. Київ: К. І. С., 2010.
- Закон України Про національні меншини в Україні. *Відомості Верховної Ради України*, 1992, №36.
- Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. *Відомості Верховної Ради України*, 1997, №24.

- Конституция Автономной Республики Крым. <http://www.rada.crimea.ua/bases-of-activity/konstituciya-ARK> (2012-01-12)
- Конституція України від 28.06.1996 року з останніми змінами. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, №30.
- Лізанець, М.: Фінансовий механізм інвестиційного забезпечення регіонального розвитку Закарпаття. *Інноваційна економіка*, 2011, №24.
- Лойко Л.: *Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність*. Київ: Фоліант, 2005.
- Мікула, Н.: *Єврорегіони: досвід та перспективи*. Львів, ІРД НАН України, 2003.
- Нагорна, Л.: *Регіональна ідентичність: український контекст*. Київ, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008.
- Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (СЕЗ і ТПР). Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. <http://www.niss.gov.ua/articles/271/> (2012-01-11)
- Паламарчук, М.–Паламарчук, О.: *Економічна і соціальна географія України з основами теорії*. Київ, Знання, 1998.
- Скорик, М.–Харічков, С.–Андерсон Н.: *Єврорегіони на кордонах*. Одеса, України Ін-т проблем ринку і економіко-екологічних досліджен, 2010.
- Україна модерна* («Львів – Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні». Спеціальний випуск). Ч. 12(2). Київ–Львів, 2007.
- Фролов, С.: Бюджетні макрорегіони як метод вирішення проблем міжбюджетних відносин в Україні. In: *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць*. Т. 30. Суми, 2010.